

Įvadas

Realus ar menamas pasaulis?

Šiuolaikiniame pasaulyje mums nuolat siūloma nepasitikėti tuo, ką matome, ką girdime ir kaip suvokiame savo aplinką. Save gerbiantis žmogus turėtų skeptiškai vertinti reklamą, nes, kaip aiškina reklamos specialistai, joje vaizduojamas produktas greičiausiai yra butaforinis. Ryšių su visuomene specialistas paaškindų, kad politikas nebūtinai myli vaikus (o vaikai jo gal net bijo), todėl nuotrauką, kurioje politikas apsuptas vaikų, reikia suprasti tik kaip mėginimą sukurti emocionalaus, šilto žmogaus įvaizdį. Plačiau publikai skiriami kino filmai neretai pateikia sukrečiančias istorijas apie tai, kad mūsų pasaulis gali būti tik kompiuterinės „matricos“ siunčiamų nervinių signalų rezultatas, psichinės ligos sukurti vaizdiniai ar televizijos naujienų suformuotas įsivaizdavimas apie pasaulį, esantį už mūsų kiemo ribų. Intelektualesnei auditorijai skiriamos knygos aiškina, kad mus supa tik simuliakrai¹.

Kita vertus, postmaterialistinę visuomenę į realybę grąžina globalizacijos ir techninio progreso šalutinės pasekmės. Kraupūs teroro išpuoliai atgaivino jau kiek primirštą baimę dėl fizinio saugumo. Didžiuosiuose

¹ Pavydžiui, Jean Baurillard, *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos, 2002.

pasaulio miestuose įvykstantys elektros tiekimo sutrikimai akivaizdžiai demonstruoja, kokios pažeidžiamos šiuolaikinės megapolijos. Besikeičiančio Žemės klimato požymius galima išvelgti iki šiol neregėtose sausrose ar potvyniuose.

Nors jau senokai viliamasi, kad karas nebėra valstybių tarpusavio santykių aiškinimosi priemonė, tačiau Irake jau keletas metų vyksta galbūt neintensyvus, tačiau vis vien tikras karas, kuriame nuolat žūsta kariai ir civiliai iš įvairiausių pasaulio šalių. Nors tarptautinės organizacijos ragina daugiau dėmesio skirti aplinkosaugai ar skurdžiausių pasaulio šalių gyventojų skiepijimui, vis didesnės lėšos skiriamos gynybai – ir ne tik Kinijoje ar Rusijoje, bet ir turtingiausiose valstybėse.

Visa tai rodo, kad nepaisant mūsų kasdienybėje didėjančio netikrumo ar net virtualumo, iki šiol mes susiduriame su labai konkrečiais pavojais, o jų grėsmingo rezultato nepakeis postmodernios interpretacijos.

Akademiniam pasauliui taip pat didelę įtaką daro postmodernizmo srovės, kurios akcentuoja reliatyvizmą, subjektyvizmą ir abejojimą viskuo, kas pretenduoja į aksiomos ar standarto statusą. Tarptautinių santykių moksluose ir glaudžiai su jais susijusiose saugumo studijose netrūksta abejonių viskuo, kas buvo nekvestionuojama prieš porą dešimtmečių – pradedant esminių problemų formulavimu ir baigiant pačių mokslų ar studijų tikslingumu. Vis dėlto gana vėlyvas postmodernizmo aidas politikos moksluose ir saugumo studijose lėmė ir tai, kad vis dar tebevykstantys tarpparadigminiai ginčai atvėrė itin didelę prarają tarp praktinės politikos ir akademinės veiklos. Tuo metu, kai valstybės politikai ar institucijos, turinčios garantuoti tarptautinės sistemos ir žmonių saugumą, ieško konkrečių metodų, kaip užkirsti kelią terorizmui, kaip apsisaugoti nuo globalinio atšilimo, tarptautinių santykių ar saugumo studijų teoretikai, tarsi akademiniai atsiskyrėliai, neretai vis dar svarsto, kaip derėtų įvardyti dabartinę tarptautinę sistemą arba kokį ir kieno saugumą vis dar galima vadinti saugumu. Tai natūraliai didina tiek politikos planuotojų ir įgyvendintojų, tiek plačiosios visuomenės nusivylimą politinių mokslų patikimumu ir praktine nauda. Pernelyg nutolę nuo

praktinės veiklos teoriniai modeliai ar filosofinių prasmų ieškojimais vargu ar gali šiuolaikiniame pasaulyje akademiniais įnašais sustiprinti kasdieninį saugumą. Todėl nenuostabu, kad nemažai tarptautinių santykių ir saugumo studijų tyrinėtojų linksta atsiriboti nuo kompleksinių modelių ar teorijų kūrimo ir nori daugiau dėmesio skirti itin siaurų ir specifinių atvejų analizėms. Vis dėlto tokia takoskyra tarp praktinių atvejų analizių ir konceptualių tyrimų labai fragmentuoja socialinius mokslus ir stabdo jų pažangą. Pasaulis darosi vis sudėtingesnis, tačiau kartu ir vis labiau susijęs įvairiausiais tarpusavio reiškiniiais. Todėl jį tyrinėti tik po smulkia dalelę, vadinasi, nesuvokti šiuolaikinio pasaulio esmės. Būtent tai verčia grįžti prie kompleksinių tyrimų ieškant būdų, kaip išvelgti ir tiksliau abipūdinti pasaulyje vykstančių reiškinių priežastis ir pasekmes. Saugumo studijose tokių kompleksinių metodų poreikis yra ypač aktualus, nes globalusis pasaulis kuria ir globalias grėmes, kurios gali atsirasti tarsi iš niekur.

Kintantys saugumo pavidalai

Pastaruoju metu politikai ir akademikai nevengia pabrėžti, kad keičiasi valstybių saugumo pobūdis ir grėsmių specifiška – dažnai ir išsamiai kalbama apie tradicinių, karinių grėsmių reikšmės sumažėjimą ir naujo tipo grėsmių atsiradimą. Besikeičianti tarptautinė aplinka bei saugumo specifiška reikalauja ir naujų metodų, leidžiančių tiksliau apibrėžti saugumo objektus, įvertinti grėsmių pobūdį ir numatyti jų poveikį valstybei funkcionuoti. Dažnai nuo to priklauso ir praktinės politinės priemonės, kurių imamasi užtikrinant valstybės ar globalų saugumą. Nelikus aiškių grėsmių šaltinių, konfrontacijos tarp dviejų ideologiškai priešišku valstybių blokų, kilo tam tikra sumaištis tarptautinėje sistemoje. Galima teigti, jog po Šaltojo karo pabaigos saugumo klausimų neapibrėžtumas buvo viena svarbiausių problemų, neleidusių daugeliui valstybių aiškiai suformuluoti savo vietos ir tikslų tarptautinėje sistemoje. Kartu šis neapibrėžtumas paskatino daugybę teorinių bandymų iš naujo peržiūrėti saugumo klausimus ir ieškoti naujų saugumo problemų, objektų ir tyri-

mo modelių. Šios pastangos gerokai praplėtė saugumo sampratą, tačiau pasidarė sunkiau surasti praktinius instrumentus, padedančius atpažinti grėsmes ir didinti saugumą.

Ši problema saugumo studijose išryškėjo jau gana seniai ir pirmieji apie tai ėmė kalbėti neorealistai. Stephenas Waltas tvirtino, kad neribojami siekiai išplėsti saugumo studijų ribas daro jas analitiškai bevertėmis². Barry Buzanas manė, kad saugumo sąvokos plėtotė yra sveikintinas dalykas, tačiau „būtina apibrėžti saugumo, kaip iš esmės ginčytinos sąvokos, ribas“³ ir šią plėtotę reikia prasmingai išnaudoti vykdant nedalomo saugumo tyrimus. B. Buzanas buvo vienas pirmųjų, pamėginusių sujungti svarbiausias saugumo studijų plėtotės idėjas į vientisą saugumo tyrimų modelį – šis modelis buvo pateiktas ir Lietuvoje gerai žinomoje knygoje *Žmonės, valstybės ir baimė*⁴.

Šaltojo karo pabaiga tapo tinkamu pretekstu iš esmės peržiūrėti saugumo sampratą ir tradicinius saugumo tyrimus, o naujausiu iššūkiu saugumo studijų teoretikams buvo teroristų išpuoliai 2001 m. rugsėjo 11 dieną. Nors terorizmas, kaip netradicinė grėsmė, buvo minimas ir anksčiau, po 2001 m. rugsėjo 11 d. jis pasidarė vienu svarbiausių tyrimo objektų saugumo studijose⁵. Šių atakų paskatintas JAV atsakas, kuris neretai vertinamas kaip aktyvus vienašališkumo ir vienapoliškumo įtvirtinimas, atgaivino tradicinio požiūrio į grėsmes šalininkų entuziazmą. Nors terorizmas, kaip grėsmės šaltinis, savo savybėmis gerokai skiriasi nuo tradicinėse saugumo studijose vyraujančio priešininko (t. y. – kitos

² Stephen Walt, „The Renaissance of Security Studies.“ *International Studies Quarterly*, Vol. 35 (2), 1991, p. 213.

³ Barry Buzan, *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 47.

⁴ Barry Buzan, *People, States and Fear*. 1 edition: University of North Carolina Press, 1983; 2 edition: Prentice Hall / Harvester Wheatsheaf, 1991; lietuviškas leidimas: *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius: Eugrimas, 1997.

⁵ Tomas Valasek, „New Threats, New Rules. Revising the Law of War“. *World Policy Journal*. Vol. XX, No 1, Spring 2003, p. 17–24.

Theodore H. Winkler, Anja H. Ebnöther, Mats B. Hansson, (red.) *Combating Terrorism and Its Implications for the Security Sector*. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), 2005.

valstybės), tačiau terorizmo keliamos grėsmės suvokiamos kaip nekvestionuojamos, objektyvios, o kovos su terorizmu būdai – besiremiantys galios principais (nors ir gerokai platesnės, nei tik karinės galios – pavyzdžiui, galios kontroliuoti migracijos galimybes ar finansinius srautus). Po gana ilgo laiko daugelis valstybių ir jų piliečių pasijuto vėl pažeidžiami, visų pirma fiziškai. Poreikis užsitikrinti fizinį saugumą atgaivino ir objektyvistinėmis prielaidomis ir principais grindžiamas grėsmių vertinimo metodikas – dažniausiai vertinant teroristinių išpuolių galimybes ar potencialią žalą. Bene žymiausias tokio tipo grėsmės vertinimo metodikos taikymo pavyzdys – JAV Vidaus saugumo departamento (*Homeland Security Department*) nuolat stebima ir viešai skelbiama terorizmo pavojaus sistema⁶. Panašias grėsmių vertinimo metodikas taiko ir įvairūs analitiniai centrai, pavyzdžiui, RAND⁷.

Tai patvirtintų, kad objektyvizmo prielaidomis grindžiamo sistemiško saugumo tyrimo modelio paieškos yra aktualios nepaisant įvykusių saugumo sampratos transformacijų.

Saugumo studijos, besivejančios realybę

Kadaise buvusios gana siauros ir griežtų metodologinių instrumentų varžomos saugumo studijos pastarąjį dešimtmetį patyrė svarbių transformacijų. Šie pokyčiai tiesiogiai susiję su visoje tarptautinių santykių disciplinoje vykstančiais pasikeitimais. Radikalus tarptautinės sistemos pasikeitimas po Šaltojo karo pabaigos sudavė stiprų smūgį iki tol dominavusiai realizmo ir neorealizmo paradigmai, aiškinusiai tarptautinės politikos procesus iš valstybių interesų ir galios raiškos pozicijų. Postmodernizmo ir poststruktūralizmo tendencijos išplovė atrodžiusius tvirtus realizmo pagrindus ir tarptautiniuose santykiuose iškilo daugybė

⁶ Plačiau žr. The White House, „Homeland Security Advisory System“, 2002. <<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/03/20020312-5.html>>

⁷ Pvz., Bonnie Cordes et al. „A Conceptual Framework for Analyzing Terrorist Groups.“ <<http://www.rand.org/publications/R/R3151/R3151.pdf>>; Gregory F. Treverton, „Emerging Threats to National Security.“ 2005. <http://www.rand.org/pubs/testimonies/2005/RAND_CT234.pdf>.

diskursinių, konstruktyvistinių ir interpretatyviųjų požiūrių, bandančių ne aiškinti, bet padėti suprasti reiškinius iš pačių įvairiausių pozicijų – globalizacijos šalininkų, nevyriausybinių organizacijų, moterų, identiteto ieškančių tautų ir taip toliau⁸. Šios tendencijos neaplenkė ir saugumo studijų. Imta abejoti tradicinėmis saugumo sąvokomis, ieškoti naujų saugumo objektų ir keisti grėsmių vertinimo principus.

Šiuo metu saugumo studijos yra labai neapibrėžtos tiek paradigmine (t. y., kas turėtų būti nagrinėjama saugumo studijose), tiek metodologine (t. y., kaip saugumo problemos turėtų būti tiriamos) prasme. Visa tai reikalautų apibrėžti svarbiausias šios knygos teorines pozicijas, kurių ribose yra analizuojama problema.

Šioje knygoje bus žvelgiama į saugumą tradicine prasme, laikantis svarbiausių racionalizmo pozicijų – saugumas vertinamas kaip sudėtingas, tačiau iš principo objektyviai pažintinas reiškinys. Negalima paneigti teiginių, kad bet koks „objektyvumas“ yra labai sąlygiškas, o kartu ir saugumas visada bus sąlyginė sąvoka – jo apibūdinimas visuomet priklausys nuo kitų sąvokų ir nuo subjektų, kurių atžvilgiu tiriamas saugumas. Vis dėlto laikomasi pozicijos, kad pradinis problematikos sukonkretinimas (pvz., pasirinkimas, *kieno* saugumas yra tiriamas) leidžia taikyti pakankamai konkrečią saugumo vertinimo metodiką, surasti analitinius instrumentus stebėti saugumo pokyčius, numatyti galimas neigiamas pasekmes saugotiniems objektams ir imtis priemonių jas neutralizuoti. Tik atsiribojant nuo visų įmanomų reiškinio interpretacijų, galima tikėtis praktiško rezultato.

Racionalus požiūris, kad grėsmės saugumui galima ne tik identifikuoti, bet ir įvertinti galimą jų poveikį bei transformuoti⁹, leidžia ištrūkti iš užburto reflektyvizmo ir reliatyvumo rato, dažniausiai netu-

⁸ Bene išsamiausiai „aiškinimo“ ir „supratimo“ skirtumai atskleisti Martino Holliso ir Steve'o Smitho knygoje *Tarptautiniai santykiai: aiškinimas ir supratimas*. Vilnius: Tyto alba, 1998.

⁹ Grėsmių transformacijos fenomenas plačiau aiškinamas 2.2 dalyje – bendrąja prasme tai apima grėsmių intensyvumo kitimą, t. y. grėsmių silpninimą arba stiprinimą.

rinčio akademinį tikslų pateikti siūlymų, kaip būtų galima užtikrinti saugumą šiuolaikinėje visuomenėje.

Šis požiūris neišvengiamai verčia analizuoti šiuolaikines saugumo grėsmes, ieškoti jų prigimties ir poveikio saugomiems objektams elementų. Todėl vienas svarbiausių šio darbo tyrimo objektų yra grėsmės – kaip sudėtingi, daugiaprasmiai, tačiau turintys realų pagrindą reiškiniai, kuriuos galima klasifikuoti, vertinti ir keisti jų intensyvumą.

Ieškant universalaus saugumo tyrimų modelio

Didžioji dalis mėginimų praplėsti saugumo studijų ribas 9-ajame ar 10-ajame XX a. dešimtmetyje vyko remiantis neorealizmu ir neoliberalizmu, nepažeidžiant esminių pozityvizmo principų. Nors buvo pripažįstama, kad besikeičiančioje tarptautinėje sistemoje būtina daugiau dėmesio skirti naujoms, nekarinėms grėsmėms ir kitiems tarptautinės sistemos veikėjams (ne tik valstybėms), buvo laikomasi prielaidos, kad egzistuoja realūs, objektyvūs grėsmių šaltiniai. Šia prasme tradicinės saugumo studijos, kaip ir tradicinės tarptautinių santykių teorijos, išlaikė neorealizmui būdingą materialistinį¹⁰ ar „objektyvistinį“ požiūrį į saugumo fenomeną.

Kur kas svarbesnį iššūkį tradicinėms saugumo studijoms metė kritinės tarptautinių santykių teorijos ir socialinio konstruktyvizmo „išsibrovimas“ į tarptautinių santykių discipliną¹¹. Šios teorijos kvestionavo esmines neorealizmo ir neoliberalizmo saugumo studijų prielaidas – t. y. objektyvią grėsmių ir saugumo problemų prigimtį. Gana taikliai pastebint silpniausias tradicinių saugumo studijų vietas buvo bandoma į saugumo tyrinėjimus įtraukti intersubjektyvaus vertinimo problemą ir akcentuoti intersubjektyvumo daromą įtaką visam saugumo užtikrinimo procesui.

¹⁰ Apie tokį neorealizme vyraujančią ontologinį materializmą kalba Alexander Wendt, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 392–393.

¹¹ Apie teorijų ir paradigų klasifikaciją ir bendrą terminiją bus plačiau kalbama 1.2 dalyje.

Bene žinomiausiu iš tokių bandymų tapo O. Wæverio saugumizavimo teorija, pateikta dar praėjusio dešimtmečio viduryje¹². Svarbiausia šios teorijos idėja yra prielaida, kad saugumo problemos ir grėsmės yra socialiai konstruojamos – t. y. įprastinės problemos tampa grėsmėmis tik tuomet, kai yra įvardijamos kaip saugumo grėsmės, akcentuojant būtinybę imtis netradicinių, saugumą užtikrinančių priemonių. Saugumizavimo teorija iš principo neigė objektyvią grėsmių prigimtį.

Galbūt paradoksalu, tačiau skirtingų ontologinių ištakų požiūrius į saugumą pabandė sujungti jau minėtas B. Buzanas kartu su O. Wæveriu bei J. de Wilde'u knygoje *Security: A New Framework for Analysis* (*Saugumas: naujas analizės modelis*) pateikdami naują saugumo tyrimų modelį, kuriame išliko neorealistiniai grėsmių klasifikavimo ir tyrimų principai, tačiau buvo įpintas ir konstruktyvistinis saugumizavimo teorijos požiūris¹³. Šis kontroversiškas saugumo tyrimų modelis turėjo tapti kompromisiniu bandymu suvienyti skirtingas paradigmas į vientisą saugumo problemų modelį.

Vis dėlto šis bandymas sulaukė nemenkos kritikos. Nepasitikėjimas tokiu dvilypiu modeliu skatino saugumo problematikos tyrinėtojus mieliau gilintis į siauras saugumo problemas – arba aiškiai laikantis tradicinių saugumo tyrimų postulatų, arba vadovaujantis konstruktyvistinėmis prielaidomis.

Vienas iš iki šiol neatsakytų saugumo tyrinėjimo klausimų – ar įmanomas universalus saugumo tyrimų modelis? Ar galima surasti tokį conceptualų analizės modelį, kuriuo remiantis būtų galima tirti grėsmes ne tik įvairiais lygiais (ne tik valstybių, bet ir kitų saugumo veikėjų ir objektų – individų, grupių ar globaliu mastu), bet ir patenkinant skirtingų paradigminių pozicijų lūkesčius? Iš esmės tokio universalaus modelio paieškomis buvo skirtas *Security: A New Framework for Analysis*.

¹² Ole Wæver, „Securitization and Desecuritization.“ Ronnie D. Lipschutz (sud), *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995, p. 46–86.

¹³ Barry Buzan, Ole Wæver, Jaap de Wilde, *Security: a New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Publ., 1998.

Minėto kūrinio ir jo kritikų argumentų analizė leistų pateikti pačią bendriausią išvadą, kad tokio universalaus modelio vizija atrodo ganėtinai utopiška. Tačiau tai neturėtų būti pakankamas pagrindas visiškai atsakyti mėginimų tikslinti ir tobulinti sistemiško saugumo tyrimų modelį, kuris galėtų pretenduoti į tam tikrą universalumą, t. y. apribotą specifinių prielaidų, siauresnių tyrimo lygmenų ar grėsmių supratimo, tačiau pajėgų pateikti nuoseklius atsakymus į klausimus, nepažeidžiančius nustatytų išankstinių sąlygų. Šiuo atveju esminis klausimas būtų – kaip plačiai gali būti taikomas toks sisteminis saugumo tyrimų modelis (kitaip tariant – kaip toli gali būti nueita plečiant saugumo tyrimų problematiką, saugumo veikėjus ir objektus bei grėsmių suvokimo reliatyvumą)?

Šioje knygoje siūlomas sudėtingesnis saugumo tyrimų sektorizavimo ir saugumizavimo modelis. Jis remiasi pozityvistiniu saugumo aiškiniu, tačiau apima ir suvokimo veiksnius saugumo ir grėsmių vertinimuose. Kitaip tariant, bus siekiama išlaikyti pozityvistinę epistemologiją (t. y. siekti tikslesnio saugumo fenomeno pažinimo) ir įtraukti kai kuriuos konstruktyvistinius saugumo vertinimo aspektus (t. y. atsižvelgti į galimybę, jog saugumo ar grėsmių pokyčiams turi įtakos ir tai, kaip jie bus vertinami socialiai konstruojamų ar socialiai suvokiamų prasmių kontekste). Šiai pozicijai iš dalies tinka Alexanderio Wendto prielaidos, jog galima derinti materialistinę epistemologiją su konstruktyvistine ontologija¹⁴.

Svarbiausias originalus mokslinis šio darbo įnašas – komunikacinio saugumo sektoriaus įtraukimas į pozityvistinį B. Buzano sektorizavimo modelį. Komunikacinio saugumo sektoriaus elementai ir funkcijos turėtų iš esmės papildyti sektorizavimo metodiką ir patobulinti bendrą saugumo grėsmių tyrimo metodiką, kuri galėtų pretenduoti į nuoseklų, sisteminį saugumo tyrimo modelį. Iki šiol nei Lietuvos, nei užsienio literatūroje nebuvo į saugumo tyrimus nuosekliai įtraukti informacinių ir komunikacinių procesų aspektai, vertinant juos ne tik grėsmių požiūriu,

¹⁴ Alexander Wendt, p. 50–51.

bet ir kaip vertingą teorinę sąsają, leidžiančią pateikti konstruktyvistinių ir pozityvistinių prielaidų derinimo modelį.

Vienas iš pradinių taškų yra kritinis pusiau neorealistinio, pusiau konstruktyvistinio saugumo tyrimų modelio (pateikto *Security: A New Framework for Analysis*) vertinimas. Knygoje laikomasi nuostatos, kad siekiant sukurti sisteminių saugumo tyrimų modelį, turi būti nuosekliau remiamasi pozityvizmo epistemologiniais principais. Tokia nuostata leistų išvengti dviprasmiškumo, vidinio prieštaravimo ir kitų paradokso, dažnai vedančių praktinius tyrimus į aklavietę. Kita vertus, atsižvelgiama į kai kuriuos konstruktyvistų ar reflektivistų ontologinius argumentus ir nesiekama iš saugumo tyrimų modelio visiškai eliminuoti intersubjektyvumo veiksnius.

Pasaulis pro skirtingų teorinių požiūrių langus

Tarptautiniuose santykiuose ir saugumo studijose galima identifikuoti keturias metateorines prieigas: pozityvizmą (su tam tikromis išimtimis gana dažnai sinonimiškai vartojamas ir racionalizmas), konstruktyvizmą, kritines teorijas ir postmodernizmą (arba kartais apibūdinamą kaip poststruktūralizmą). Apibūdinant šias perspektyvas galima remtis svarbiausiais požiūrių į tarptautinių santykių ar saugumo ontologijos ir epistemologijos principais. Kaip apibūdina Ianas Mannersas, pozityvizmas tarptautiniuose santykiuose vadovaujasi objektyvistine ontologija („nepriklausomai nuo mūsų egzistuoja pasaulis...“) ir objektyvistine epistemologija („...kurį galima matuoti ir analizuoti“)¹⁵. Konstruktyvistai vadovaujasi postpozityvistinėmis ontologinėmis prielaidomis – teigiama, kad pasaulis yra socialinių ryšių ir vaidmenų rezultatas, tačiau jis gali būti moksliniais metodais analizuojamas ir matuojamas. Kritinės teorijos laikosi pozityvistinės ontologijos nuostatų (pasaulis egzistuoja objektyviai) ir subjektyvios epistemologijos (abejojama objektyvaus pažinimo

¹⁵ Ian Manners, „European [security] Union: from existential threat to ontological security.“ Copenhagen Peace Research Institute, Working paper, December 2001, p. 9.

galimybėmis). Postmodernizmas teigia, kad pasaulis yra socialinių ryšių ir vaidmenų rezultatas ir jo objektyviai pažinti negalima (t. y. laikomasi subjektyvios arba postpozityvistinės ontologijos ir epistemologijos)¹⁶.

Kopenhagos mokykla saugumo studijose priskirtina konstruktyvistų stovyklai – vadovaujama intersubjektyviaja ontologija, tačiau nemažai naudojama dar B. Buzano suformuluotais neorealistiniais tyrimo instrumentais, kylančiais iš pozityvistinės epistemologijos. Vis dėlto saugumizavimo teorijos akcentavimas saugumo tyrimuose paskatino atmesti didelę dalį epistemologiškai svarbių tyrimo aspektų – t. y. iš esmės atsisakoma vertinti ir „matuoti“ grėsmes, nes keičiasi pačios grėsmių prigimties suvokimas.

Šioje knygoje daugiau dėmesio bus skiriama saugumo tyrimų epistemologinei metodikai, kuri remiasi pozityvizmu. Kita vertus, neskubama laikytis kategoriškos pozicijos saugumo ontologijos atžvilgiu – kaip tik šioje tarpparadigminių prielaidų erdvėje bus bandoma derinti tiek objektyvistinį, tiek subjektyvistinį požiūrį į saugumą.

Derėtų pabrėžti, kad analizuojant saugumą ir grėsmes šioje knygoje laikomasi prielaidų, kad saugumas ar grėsmės visų pirma (t. y. savo prigimtimi) yra objektyvūs reiškiniai ir tik jų raidoje, atsižvelgiant į tai, kad grėsmės ir saugumas įprasminamas socialinėse struktūrose, pasidaro svarbūs kai kurie suvokimo ir specifinių prasmų suteikimo veiksniai.

Toks požiūris neneigia iš principo problemų saugumizavimo fenomeno. Nemažai atliktų tyrimų rodo, kad saugumizavimo požiūriu taip pat galima tirti saugumo problemas. Vis dėlto problemų saugumizavimo tyrimai dažniausiai atliekami kaip atvejų analizės ar mikroanalizės, t. y. analizuojant specifinių problemų politinę genezę ar tolesnę plėtotę. Sisteminiuose, kompleksiniuose saugumo tyrimuose saugumizavimo teorija nenaudinga, nes ji nesiekia suteikti vieningų saugumo ar grėsmių vertinimo kriterijų.

Šiame darbe saugumizavimo prielaidoms paliekama erdvės, tačiau jos naudojamos tiek, kiek to reikia tikslesniam saugumo ir grėsmių paži-

¹⁶ Ibidem

nimui. Tuo šis darbas skiriasi nuo *Security: A New Framework for Analysis*, kur konstruktyvizmui skiriamas esminis dėmesys, paliekant šešėlyje pozityvistinius saugumo pažinimo metodus. Šioje knygoje esmine tyrimų prasme laikomas racionalus saugumo pažinimas, o konstruktyvizmo elementai lieka antrajame plane.

Svarbiausios sąvokos: saugumas ir grėsmės

Paties saugumo sąvoka yra gana problematiška ir nevienareikšmė. Kaip teigia žymus tarptautinių santykių ir saugumo tyrinėtojas Steve'as Smithas, saugumas yra „iš esmės ginčytinas konceptas“, nes negalimas joks neutralus apibrėžimas¹⁷. Dažniausiai saugumo apibrėžimas (ar abstraktesnis sąvokos turinys) pateikiamas su aiškiais nuorodomis į mokslininko ar tyrėjo pasirinktas paradigmų ir teorijų preferencijas. Paprastai saugumo sąvokose ar konkrečiuose apibrėžimuose yra keli svarbiausi elementai – tam tikros nuorodos, tikslinančios, *kieno* saugumas yra apibūdinamas, ir tai, *nuo ko* turėtų būti užtikrinamas saugumas (t. y., kas yra nesaugumo šaltiniai).

Tradiciniai saugumo apibrėžimai dažniausiai kaip saugumo objektą nurodo valstybę ir jos saugumą nuo išorinės agresijos. Pavyzdžiui, Walteris Lippmannas teigia, kad „valstybė yra saugi iki tokio lygio, kai norint išvengti karo, esminėms jos vertybėms negresia sunaikinimo pavojus ir yra pajėgi, jeigu kyla reikalas, ginti tas vertybes, iškovodama pergalę kare“¹⁸. Toks apibrėžimas aiškiai rodo, kad kalbama apie *valstybės* gebėjimą būti saugiai nuo galimos karinės agresijos, t. y. atspindi tradicines saugumo studijas, kuriose didžiausias dėmesys skiriamas karinėms grėsmėms. Richardas Ullmanas jau kiek plačiau apibūdina saugumą: „Grėsmė nacionaliniam saugumui yra veiksmas ar įvykių seka, kuri: 1) stipriai grasina per santykinai trumpą laiko tarpą sumažinti valstybės

¹⁷ Steve Smith, Amitav Acharya. „The Concept of Security Before and After September 11.“ Institute of Defence and Strategic Studies, Working Paper Nr. 23, 2002, p. 1.

¹⁸ Barry Buzan, *Žmonės, valstybės ir baimė*, p. 49.

gyventojų gyvenimo kokybės lygį, arba 2) rimtai grasina apriboti galimo valstybės vyriausybės politinio pasirinkimo diapazoną, arba gresia privatiems, nevyriausybiniais subjektams (asmenims, grupėms, korporacijoms) valstybės viduje.¹⁹ Šiuo atveju grėsmės yra suprantamos plačiau, ne tik kaip karinės, saugumo samprata apima ir galimas grėsmes valstybes vidaus saugumui, tačiau svarbiausias saugumo objektas vis tiek išlieka valstybė.

Be tradicinės saugumo sampratos S. Smithas pateikia net šešias „teorines mokyklas“, kurių atstovai vertina saugumą iš skirtingų pozicijų ar bando plėsti tradicinę jo sampratą. Kai kurios iš šių teorinių kryptių bando keisti akcentus, *kieno* saugumas turi būti tiriamas ir *nuo ko* turėtų būti saugojamasi, kitos – nagrinėja pačios sąvokos kilmę. Tradicinį požiūrį į saugumą kritikuojantys tyrinėtojai dažniausiai linkę atsisakyti valstybės, kaip svarbiausio saugumo objekto, akcentavimo ir abejoti saugumo būsenos objektyvumu.

Gana dažnai saugumo sąvoka vartojama greta *grėsmių* sąvokos, kuri yra tarsi *saugumo* antitezė, todėl jos apibrėžimas tiesiogiai nusako ir saugumo bruožus – t. y. saugumas suprantamas kaip tam tikra būseną be grėsmių. Šioje knygoje pateikiamas saugumo tyrimų modelio tikslinimas daugiausia remiasi saugumo kontekstu, propaguotu B. Buzano kūrinyje *Žmonės, valstybės ir baimė*, kuris iš esmės išlaiko tradicinių saugumo studijų prielaidas. Pagal B. Buzaną, saugumas yra suprantamas kaip „laisvė nuo grėsmės“²⁰. Tarptautinės sistemos kontekste, B. Buzano nuomone, saugumas reiškia „valstybių ir visuomenių galimybę išlaikyti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinį vientisumą“²¹. Taigi saugumo samprata šiame darbe bus vertinama neatsiejamai nuo grėsmių sampratos.

Grėsmių apibrėžimas priklauso nuo pasirinkto ontologinio ir epistemologinio požiūrio. Vertinant tik iš pozityvistinės ontologijos pozicijų, grėsmės neturi priklausyti nuo mūsų suvokimo apie pavojus ar prieš-

¹⁹ Ten pat, p. 50.

²⁰ Ten pat, p. 51.

²¹ Ten pat, p. 51.

ninkus – mes apie juos galime ir nežinoti, tačiau tai nepanaikins jų egzistavimo. Tarkime, iki 2001 m. rugsėjo 11 d. didžioji dalis amerikiečių nežinojo, kas tokia *Al Kaida*, tačiau ji egzistavo kaip konkretus grėsmės šaltinis ir jos veiksmai sukėlė didžiulę žalą. Kitaip tariant, grėsmės lemia realūs įvykiai ar procesai. Jei remtumėmės dar ir pozityvistine epistemologija, tai grėsmes reikėtų laikyti reiškiniiais, kuriuos galima vertinti objektyviais kriterijais – nustatyti grėsmės tikimybę, galimą poveikį saugumui ar žalą konkrečiam saugumo objektui.

Jei vadovojamasi postpozityvistine logika, grėsmės reikėtų traktuoti labiau kaip intersubjektyvų galimų pavojų ar priešininkų įvertinimą. Šiuo atveju saugumo lygis, kurį jaučia saugumo subjektai, priklauso nuo trijų kintamųjų: 1) saugumo veikėjų santykinių galimybių; 2) potencialių ar aktualių oponentų intencijų; 3) šių intencijų suvokimo²².

Šiuolaikinių grėsmių prigimties sudėtingumą lemia egzistuojantys skirtingi grėsmių šaltiniai – jie gali būti tiek fiziniai (pvz., gamtos stichijos), tiek socialiniai (pvz., teroristinė grupuotė, kurios veiklą skatina religiniai ar ideologiniai įsitikinimai; visuomenės grupių priešiškus kitataučiams). Todėl apibūdinant grėsmių prigimtį negalima kategoriškai laikytis tik vienos ontologinės pozicijos.

Vis dėlto šioje knygoje daugeliu atvejų grėsmės bus apibrėžiamos pozityvistiškai – t. y. laikant, kad saugumo objektams gali būti padaroma konkreti (kiekybiškai ar kokybiškai įvertinama) žala, todėl ir grėsmės saugumo objektams turėtų būti suprantamos kaip objektyvūs reiškiniai, keliami konkrečių šaltinių ar procesų. Objektyvios grėsmių pasekmės būtų esminis požymis, leidžiantis grėsmes vertinti taip pat objektyviais kriterijais. Būtent neigiamos grėsmių pasekmės (ir tai, kad jas pripažįsta neigiamomis, nepageidautinomis turinčios saugumą užtikrinti institucijos!) verčia rūpintis tam tikrų objektų saugumu, t. y. daro saugumo

²² Dan Caldwell, „The Insecurity of Security: The Changing Relationship of Threats to Security in a Globalized World“. Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, San Francisco, August 30 – September 2, 2001, p. 4. < www.nato.int/acad/fellow/01-03/caldwell.pdf >

problemas aktualiomis. Kita vertus, negalint iš anksto objektyviai įvertinti galimos žalos ir pasikliaujant tik interpretacijomis, tikėtina, kad ir grėsmės bus suvokiamos interpretatyviai²³.

Šioje knygoje vadovaujamesi tokiu grėsmės apibrėžimu: *grėsmė yra reali galimybė sukelti žalą saugumo objektui ar sumažinti bendrą saugumo lygį.*

Šiuo atveju svarbiausias grėsmės požymis yra žalos atsiradimas. Ši galimybė turi būti logiškai reali – t. y. pagrindžiama šiuo metu egzistuojančia informacija (pavyzdžiui, 8–9 balų Žemės drebėjimas Lietuvos teritorijoje būtų teoriškai galimas, tačiau pagal šiuo metu turimą informaciją nerealus). Informacijos tikslumas ir objektyvumas gali lemti grėsmės identifikavimą ir vertinimą. Konkretaus šaltinio, galinčio sukelti žalą saugumo objektui, egzistavimas būtų požymis, skiriantis saugumo grėsmę nuo pažeidumo²⁴. *Pažeidumas nurodo saugumo objektų savybes ar aplinkos sąlygas, dėl kurių gali atsirasti reali žala.* Pavyzdžiui, alternatyvių energijos šaltinių alternatyvų nebuvimas gali būti laikomas tik svarbiu ekonominio saugumo pažeidumu, kol nėra tikslingų subjekto ketinimų ar pastangų šiuo pažeidumu pasinaudoti.

Grėsmės šaltinis gali būti tiek konkretus subjektas (asmuo, institucija, struktūra), tiek procesas, reiškinys ar netikėtas įvykis (pvz., migracija, uraganas, epidemija, techninė avarija). Kaip nurodo Švedijos Uppsalos Universiteto profesorius Bengtas Sundeliusas, galima skirti „veikėjų įgaitas“ (angl. *actor-focused*) ir „struktūrines“ (angl. *struktural*) grėsmes. Pirmosios iš jų yra sukkeliamos konkrečių saugumo veikėjų, o antrosios – „tiesiog įvyksta“, t. y. kyla be konkrečių intensijų ar motyvų²⁵.

Kai kuriais atvejais egzistuoja konkretūs subjektai, kurie savo veiks-

²³ Šis santykis tarp objektyvios informacijos, nurodančios galimą grėsmę, ir interpretacijų apie grėsmes aptariamas 2.2 dalyje.

²⁴ Pažeidumo (*vulnerability*) terminą taip pat pirmą kartą pavartojo B. Buzanas knygoje *Žmonės, valstybės ir baimė*.

²⁵ Bengt Sundelius, “The Challenge of Security Threats and Emergencies in Modern Society”. *Societal Security and Crisis Management in the 21st Century*, ETH Zurich and Swedish Emergency Management Agency, CRN Workshop Report, Stockholm, Sweden, 2004, p. 17. < www.isn.ethz.ch/crn >

I LENTELĖ. Saugumo iššūkiai

		<i>Pavydžiai</i>
Veikėjų įgalintos grėsmės	Kitos valstybės karinė ataka	Karinė invazija
	Kito veikėjo karinė ataka	Terorizmas
	Kitos valstybės ataka	Prekybos, finansų, energetiniai išpuoliai, sankcijos
	Kito veikėjo ataka	Informacinės operacijos, išpuoliai prieš kritinę infrastruktūrą
Struktūrinės grėsmės	Kaimyninės sistemos žlugimas	Branduolinės, energetinės katastrofos, epidemijos, smurtiniai gyventojų neramumai
	Reikšmingi vidaus sukrėtimai	Nelaimingi atsitikimai, riaušės, epidemijos, demokratinių vertybių praradimas

Parengta pagal: Bengt Sundelius, “The Challenge of Security Threats and Emergencies in Modern Society”. *Societal Security and Crisis Management in the 21st Century*, ETH Zurich and Swedish Emergency Management Agency, CRN Workshop Report, Stockholm, Sweden, 2004, p. 17.

mais, sprendimais ar neveikimu gali keisti situaciją ir taip sukelti žalą saugumo objektui. Vis dėlto „tikslingumas“ nebūtinai privalo būti sąmoningas siekis padaryti tiksliai numatomą žalą. Kai kurie subjektai gali turėti specifinių interesų, tikslų ir nesuvokti, kokią galimą žalą saugumo objektams gali sukelti jų veiksmai ar sprendimai (ar nekreipti dėmesio į galimą žalą). Pavyzdžiui, privačių ekonominių subjektų esminis interesus gali būti didžiausias pelnas ir todėl jie, jei yra galimybė, galėtų būti linkę (bent trumpą laikotarpį) užimti monopolistinę padėtį rinkoje, nekreipdami dėmesio, kad tai pakenktų konkurencijai ir dėl to būtų pakenkta bendram valstybės ekonominiam stabilumui ir saugumui. Be to, kai kuriais atvejais grėsmės šaltinis gali būti „beasmenis“ – pavyzdžiui, uraganas ar avarija elektrinėje. Nors teoriškai būtų galima susekti ir pradinius tokių „struktūrinių“ grėsmių kaltininkus, tačiau dėl pernelyg komplikuo­tų ir daugiaprasmių įtakos veiksnių kur kas paprasčiau grėsmės „kaltininku“ laikyti konkretnę įvykį ar procesą. Vis dėlto grės-

mės šaltinio savybės turi didelę reikšmę grėsmės konkretumui (t. y. galimybės tiksliau įvertinti galimą žalą ir jos padarymo tikimybę). Kuo konkretnesnis grėsmės šaltinis ir jo galimybės padaryti vieną ar kitą žalą saugumo objektui, tuo tiksliau galime apibūdinti ir grėsmės intensyvumą. Kaip tik tai dažniausiai leidžia atskirti realias grėsmes nuo menamų, t. y. problemų, kurias tik bandoma saugumizuoti be realaus pagrindo (t. y. be informacijos apie grėsmės šaltinius, jų galimybes padaryti tam tikrą žalą saugumo objektui).

Suformulavus pradines pozicijas, galima išskirti keletą svarbiausių prielaidų, kurių bus laikomasi šiame darbe:

1. Saugumas ir nesaugumas sprendžiant konkrečias saugumo užduotis (pvz., siekiant sumažinti grėsmes) turi būti laikomi objektyviomis kategorijomis, nors platesne prasme šis objektyvumas reikštų vyraujančią arba tradiciškai sutartinę poziciją.
2. Saugumą galima vertinti sutartiniais kriterijais, kurie objektyviai (t. y. pagal tam tikrus atskaitos taškus) gali nurodyti bendrą saugumo ar specifinių pažeidimų ir grėsmių lygį.
3. Saugumo lygį, pažeidimų ir grėsmių intensyvumą galima keisti darant įtaką saugumo objektų pažeidžiamumui ir grėsmių šaltiniams ar subjektams.

Dar vienas aspektas, kurį reikėtų aptarti prieš pradėdant konstruoti saugumo tyrimų modelį – tai jo taikymo ribos. Nors, kaip jau minėta, įvairios saugumo sampratos plėtimosi kryptys gerokai pakeitė tradicinio saugumo objektų sampratą, vis dėlto tiek tarptautiniuose santykiuose, tiek saugumo tyrimuose dažniausiai vis dar minimos valstybės.

Šioje knygoje nebus įsitraukiama į diskusijas, kuris tyrimo lygmuo ar saugumo objektas yra svarbesnis ar reikalauja didesnio saugumo užtikrinimo. Dėl metodologinio aiškumo, išskyrus atskirai nurodomus atvejus, pagrindiniu tarptautinių santykių veikėju ir pirminiu saugumo objektu bus laikoma valstybė. Kita vertus, šioje knygoje pateikiamas kompleksinis saugumo tyrimų modelis galėtų būti taikomas ir kitais tyrimo lygiais (pvz., socialinių grupių ar tarptautinės sistemos),

tačiau pradinis apsiribojimas vienu tyrimo lygiu suteiks analitinio aiškumo.

Tradicinėse saugumo studijose, kuriose pagrindinis saugumo objektas yra valstybė, dominuoja *nacionalinio saugumo* sąvoka. Vis dėlto šiame darbe bus vengiama nacionalinio saugumo termino dėl kelių priežasčių. Pirma, siekiama nesusitapatinti su vyriausybiniams institucijoms būdinga terminologija, kai orientuojamasi į vieningą valstybės politiką ir dažniausiai nekvestionuojami pačios valstybės nacionaliniai interesai ar valstybės funkcionavimo principai. Antra, nacionalinio saugumo terminas pernelyg susijęs su realizmo paradigma ir karinio saugumo užtikrinimu. Todėl analizuojant gausybę saugumo problemų valstybės mastu, šioje knygoje saugumo terminas bus suvokiamas kaip platesnis, nei įprasta kalbant apie *nacionalinį saugumą*.

*Naujas terminas saugumo studijose:
komunikacinis saugumas*

Siekiant apibūdinti specifines saugumo sferas knygoje vartojami tokie terminai kaip *karinis saugumas*, *politinis saugumas*, *ekonominis saugumas*, *socialinis saugumas* ir *komunikacinis saugumas*. Kai kuriais atvejais vartojamos tikslinančios politinio ar socialinio saugumo sąvokos, nes specifinėje literatūroje jos pateikiamos dažnai skirtingomis prasmėmis. Pavyzdžiui, *politinis saugumas* gali būti suprantamas ir kaip valstybės saugumas nuo išorinių politinių grėsmių, ir kaip valstybės valdžios saugumas (stabilumas, išlikimas) nuo valstybės viduje kylančių grėsmių, kurias dažniausiai gali paskatinti visuomenėje vykstantys procesai. *Socialinis saugumas* taip pat turi keletą dimensijų. Viena iš jų akcentuoja *visuomenės socialines charakteristikas*, grėsmėmis socialiniam saugumui dažnai laikomi procesai, kurie gali pakenkti valstybės piliečių gerovei apskritai – pavyzdžiui, socialinės nelygybės didėjimas, nusikalstamumas ir panašiai. Kitas aspektas, kurį paprastai pabrėžia *Kopenhagos mokyklos* atstovai saugumo studijose, tai *visuomenės identiteto*, kaip specifinio saugumo objekto, svarba. Šia prasme vartojamas socialinis saugumas dar kartais vadinamas *societaliniu saugu-*

*mu*²⁶. Šioje knygoje, jei nenurodyta kitaip, kalbant apie *socialinį saugumą* bus laikomasi pirmojo apibūdinimo.

Viena svarbiausių šiame darbe ir iš esmės nauja sąvoka saugumo studijose yra **komunikacinis saugumas**. Šiuo terminu apibūdinama specifinė saugumo sfera, kurioje galima identifikuoti naujas – informacines ir psichologines – grėsmes saugumo objektams.

Informacinė sfera kaip saugumo objektas iškilo besiplečiant saugumo objektų ir sampratų ratui. Sparčiai didėjanti informacijos svarba daugelyje valstybės ir privačių subjektų veikloje (pradedant karine sritimi, valstybės ar privačių kompanijų ekonominiu konkurencingumu ir baigiant asmens privatumo saugojimu) verčia į informaciją bei informacinius procesus žvelgti kaip į saugotiną objektą. Informacija, žinios ir žinojimas šiuolaikiniame pasaulyje tampa strateginiai ištekliai, kurie gali sukurti lemiamą pranašumą karinėje, politinėje ar ekonominėje konkurencijoje tiek tarp valstybių, tiek tarp privačių subjektų.

Vis dėlto informacinė sfera yra daugialypė ir tai lemia skirtingus informacinio saugumo apibūdinimus. Akademinėje, analitinėje ir populiariojoje literatūroje dažniausiai susiduriama su informacinio saugumo ir informacinių karų (angl. *info security, infowars*) kibersaugumo ir kiberkarų (angl. *cybersecurity, cyberwars*), informacinės ir komunikacinės infrastruktūros apsaugos (angl. *information infrastructure protection*) terminais ir taip toliau. Gana dažnai šie terminai reikalauja papildomų apibūdinimų, kokias problematikas jie apima.

Galima išskirti dvi informacinės sferos, kaip saugumo objekto, puses:

1. Informacija ir jos saugojimo, apdorojimo, perdavimo, platinimo priemonės. Ši informacinio saugumo sritis dažniausiai siejama su techninių informacijos priemonių apsauga. Jai apibūdinti dažnai vartojami terminai kybersaugumas, informacinis saugumas (angl. *cybersecurity, infosecurity*).

²⁶ Šis terminas vartojamas Gražinos Miniotaitės ir Dovilės Jakniūnaitės straipsnyje „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu.“ *Politologija*, 3 (23), 2001, p. 21–44.

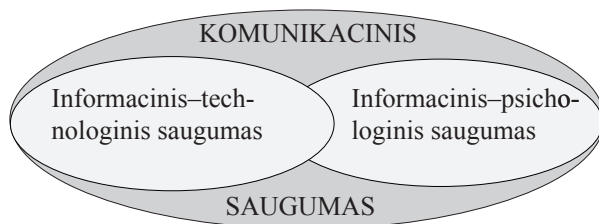
2. Informacijos skleidimas ir (ar) manipuliavimas siekiant padaryti psichologinį poveikį konkrečiam asmeniui, grupei ar auditorijai. Ši informacinė veikla dažnai įvardijama psichologinių karų, atakų (angl. *psychological warfare, psychological operations*) ar tiesiog propagandos terminais.

Dažnai abi šios sritys būna glaudžiai susijusios, ypač jei kalbame apie psichologinį poveikį tam tikrai auditorijai: informacijos priemonių naudojimas (arba galimybių jomis naudotis sutrikdymas) dažniausiai yra neišvengiama psichologinio poveikio dalis. Todėl šioje kygoje vartojamas bendresnis *komunikacinio saugumo* terminas, kuris apima tiek technologinį, tiek psichologinį informacinio saugumo aspektus.

Toks platesnis komunikacinio saugumo apibrėžimas, apimantis tiek technologinę, tiek informacinių srautų ir informacijos poveikio sferą, remiasi kai kurių Europos saugumo institucijų ar saugumo analizės centrų (pavyzdžiui, Prancūzijos gynybos ministerijos, Londono Karališkojo koledžo Tarptautinio saugumo analizės centro – *International Centre for Security Analysis of King's College*) bandymais įvertinti besikeičiančią saugumo specifiką ir į saugumo užtikrinimo veiklą įtraukti ir technologinės informacijos apsaugos, ir informacijos poveikio visuomenei elementus.

Išskirti technologinę ir psichologinę komunikacinio saugumo sritis galima pagal **poveikio arba grėsmių objektą**:

- informacinio-technologinio saugumo poveikio objektas yra informacija arba duomenys ir informacijos perdavimo, saugojimo, apdorojimo, platinimo priemonės (duomenų bazės, kompiuterinės sistemos, įvairaus tipo informaciniai ir telekomunikaciniai tinklai ir pan.)
- informacinio-psichologinio saugumo poveikio objektas yra visuomenės nuomonė, auditorijos emocijos, motyvai ir elgsenys.

I SCHEMA. **Komunikacinio saugumo samprata.**

Knygos struktūra

Pagrindinės knygos dalys yra šios:

1. *Teorinė-apžvalginė dalis.* Ši dalis skirta apžvelgti pastarojo meto saugumo studijų teorijas ir metodikas. Tai apimtų saugumo sampratos kitimą ir dėl to atsirandančio neapibrėžtumo problematikos analizę, neorealistinio saugumo aiškinimo kritiką bei iš jos kylančias naujas teorines sroves, kuriose atsisakoma vertinti saugumą ir grėsmes kaip objektyvų reiškinių. Analizuojami svarbiausi tradicinių saugumo studijų ir konstruktyvistinių, postmodernių saugumo teorijų postulatai ir mėginimai pateikti metodologinius saugumo tyrimų rėmus. Pagrindiniai analizės objektai yra bandymai pateikti sisteminio saugumų tyrimų modelius. Analizuojamas neorealistinis B. Buzano kūrinyje *Žmonės, valstybės ir baimė* pateiktas saugumo tyrimo modelis bei aptariamas konstruktyvistinių prielaidų įtraukimas į šį modelį kitose knygoje – *Security: A New Framework for Analysis*. Šioje knygos dalyje aptariami egzistuojančių saugumo tyrimų modelių trūkumai ir neišbaigtumai.
2. *Saugumo tyrimo rėmų modeliavimas.* Šios dalies uždavinys – pateikti savitą saugumo tyrimų metodologiją, kuri iš dalies remtųsi B. Buzano sektorinio grėsmių tyrimo modeliu, tačiau jį gerokai praplėstų ir pagilintų. Poreikį papildyti saugumo sektorizavimo modelį kelia kelios priežastys – kai kurios spragos pradiniam sektorizavimo modelyje ir kvestionuotinas bandymas šias spragas taisyti tik konstruk-

tyvistinėmis saugumizavimo prielaidomis. Esminis šios dalies uždavinys būtų pateikti komunikacinio saugumo sektoriaus koncepciją, kuri prasmingai papildytų sektorizavimo modelį ir leistų saugumo tyrimų sistemoje derinti skirtingas ontologines prielaidas.

Esminiai tokio modelio elementai būtų šie:

- a) bendro saugumo tyrimų modelio papildymas nauju – *komunikaciniu saugumo* sektoriumi, kuris apimtų naujo tipo – informacines ir psichologines – grėsmes, nurodytų galimus grėsmių šaltinius ir vertinimo kriterijus;
 - b) *grėsmių persiliejo* per sektorius ir *grėsmių charakteristikų kitimo* mechanizmas.
3. *Teorinio modelio tikrinimas*. Trečioji dalis skirta patikrinti siūlomą teorinę komunikacinio saugumo sektoriaus koncepciją konkrečiau atvejo analize. Kaip galima saugumo problema analizuojama *gegužės 9-osios problema* (diskusijos dėl prezidento V. Adamkaus vykimo į Maskvą 2005 m. švęsti pergalės prieš nacistinę Vokietiją II pasauliniame kare). Kartu tai būtų ir lyginamoji analizė, padedanti atskleisti, kaip tą patį reiškinį būtų galima vertinti iš saugumizavimo teorijos ir knygoje siūlomo komunikacinio saugumo pozicijų.
4. Paskutinėje knygos dalyje pateikti svarbiausi tolesni saugumo tyrimų klausimai, į kuriuos galima (ar negalima) atsakyti toliau plėtojant siūlomą sisteminių saugumo tyrimų modelį. Taip pat pateikiamos galimos nuorodos ir ribos, kuriose būtų perspektyvu atlikti analitinius saugumo tyrimus, remiantis saugumizavimo ar komunikacinio saugumo koncepcija.

Knygoje naudojamosi tiek klasikiniais, tiek naujausiais tekstais, skirtais saugumo konceptualizavimui ar konkrečių atvejų tyrimams. Vis dėlto užsibrėžus tikslą koreguoti konkretų teorinį saugumo tyrimų modelį daugiausia bus remiamasi keliais svarbiausiais kūriniais, kuriuose pateikiamas minėtas saugumo analizės modelis ir jo modifikacijos: B. Buzano *Žmonės, valstybės ir baimė* (1991, lietuviškas leidimas – 1997), B. Buzano, O. Wæverio ir J. de Wilde'o *Security: A New Framework for*

Analysis (1998) bei naujausiu B. Buzano ir O. Wæverio darbu *Regions and Powers. The Structure of International Security* (2004). Reikšmingą vietą užima ir straipsniai, skirti saugumizavimo teorijos kritikai ar jos pritaikymo konkretiems atvejams iliustravimui. Tarp svarbiausių kitų autorių, kuriais bus remiamasi aptariant saugumo studijų plėtotę ar kritinį požiūrį į bandymus sujungti objektyvistines ir konstruktyvistines perspektyvas, reikėtų paminėti Steve'ą Smithą²⁷, Richardą W. Jonesą²⁸, Ronnie D. Lipschutzą²⁹, Johaną Erikssoną³⁰, Billą McSweeney³¹. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šioje knygoje vengta per daug išsamiai įsitraukti į konstruktyvistinius disputus dėl pačios saugumizavimo teorijos nuoseklumo ar funkcionalumo. Nors ši diskusijų srovė saugumo studijose tebėra gana aktyvi, šiame darbe siekiama labiau koncentruotis į konstruktyvizmo ir pozityvizmo principų derinimo galimybes saugumo tyrimų modelyje, todėl apie saugumizavimo teorijos kritiką tik trumpai užsimenama 1.3 dalyje.

²⁷ Steve Smith, Amitav Acharya. „The Concept of Security Before and After September 11.“ Institute of Defence and Strategic Studies, Working Paper No. 23, 2002.

²⁸ Richard W. Jones, *Security, Strategy and Critical Theory*. New York: Lynne Rienner, 1999.

²⁹ Ronny D. Lipschutz (sud), *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995.

³⁰ Johan Eriksson, „Observers or Advocates?: On the Political Role of Security Analysts.“ *Cooperation and Conflict*, Vol, 34, (No 3), September 1999, p. 311–330.

³¹ Bill McSweeney, „Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School.“ *Review of International Studies*, Vol. 1(22), 1996, p. 81-96.; Bill McSweeney, „Durheim and the Copenhagen School: a Response to Buzan and Wæver.“ *Review of International Studies*, Vol. 1(24), 1998, p. 435–441.